

MAMLAKATIMIZ HUDUDIDAGI ETNOGRAFIK MUZEYLARNING BUGUNGI KUNDAGI O'RNI**Fozilova Gulshoda**

”Termiz” davlat muzey-q‘o‘riqxonasi Etnografiya bo‘limi hodimi

Annotasiya: O‘rta Osiyo xalqlari, jumladan, O‘zbek xalqi etnografiyasi xaqidagi dastlabki ma‘lumotlar arxeologik yodgorliklar, ilk yozma manbalar va tarixga oid turli qadimiy materiallarda qayd etilgan. Qadimgi davrlarda va o‘rta asrlarda Amudaryo va Sirdaryo buylarida yashagan xalqlar etnografiyasini o‘rganishda zardo‘shiylik dinining muqaddas kitobi - “Avesto”, qadimgi turkiy bitiklar va sug‘diy yozuvlar, Abu Rayxon Beruniyning “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, Maxmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘otit-turk”, Abu Bakr Narshaxiyning “Buxoro tarixi”, Sharafiddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma” xamda “Nasabnomai o‘zbek”, Zaxiriddin Muxammad Boburning “Boburnoma”, Xofiz Tanish Buxoriyning “Abdullanoma”, Abulg‘oziy Baxodirning “Shajarai turk”, Muxammad Solixning “Shayboniynoma” kabi asarlari katta ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Avesto, tarixiy-etnografik, Madaniy-falsafiy, paradigma

O‘rta Osiyo xalqlari, jumladan, O‘zbek xalqi etnografiyasi xaqidagi dastlabki ma‘lumotlar arxeologik yodgorliklar, ilk yozma manbalar va tarixga oid turli qadimiy materiallarda qayd etilgan. Qadimgi davrlarda va o‘rta asrlarda Amudaryo va Sirdaryo buylarida yashagan xalqlar etnografiyasini o‘rganishda zardo‘shiylik dinining muqaddas kitobi - “Avesto”, qadimgi turkiy bitiklar va sug‘diy yozuvlar, Abu Rayxon Beruniyning “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, Maxmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘otit-turk”, Abu Bakr Narshaxiyning “Buxoro tarixi”, Sharafiddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma” xamda “Nasabnomai o‘zbek”, Zaxiriddin Muxammad Boburning “Boburnoma”, Xofiz Tanish Buxoriyning “Abdullanoma”, Abulg‘oziy Baxodirning “Shajarai turk”, Muxammad Solixning “Shayboniynoma” kabi asarlari katta ahamiyatga ega. Keyingi paytda muzey tadqiqotlari soni va mavzusi kengaymoqda. Bu, birinchi galda, tarixiy etnografik muzeylarga taalluqli. Xozir bunday tadqiqotlarning zarurligiga bir necha muxim omil bilan bog‘liqdir. Birinchidan, tarixiy-etnografik muzey ijtimoiy madaniy institut sifatida tarixiy-madaniy merosni o‘rganish, saqlash uchun mo‘ljallangan. U ko‘p millatli mamlakatning madaniy va etnik jarayonlarini aks ettiradi. Madaniy meros sivilizatsiya taraqqiyotining turli bosqichlarida yaratilgan boyliklarini o‘z ichiga oladi xamda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, ma‘naviy rivojlanishida asosiy komponent hisoblanadi. Shuning uchun bugungi kunda ma‘naviy boyliklar aloxida ahamiyatga ega. Ikkinchidan, tarixiy-etnografik muzeylar XIX-XX asrlarda jamiyat xayotida sodir bo‘lgan iqtisodiy va siyosiy islohotlar bilan bog‘liq xolda ancha o‘zgardi. Keyingi paytda bunday o‘zgarishlar Sharqiy Yevropa va ayniqsa, Rossiyada ko‘proq seziladi. Tarixiy-etnografik muzeylar guruxiga quyidagi tarixiy muzeylar birlashgan. Umumtarixiy (keng soxa bo‘yicha, masalan, Davlat tarix mu- zeyi), tarixiy-etnografik, tarixiy-o‘lkashunoslik, tarixiy-madaniy etnografik, me‘moriyetnografik va boshqalar. Bu muzeylarning umumiy jihati etnografiya fani bilan bog‘liq bo‘lib, bu fond tarkibi ekspozitsiyalarida kuzatiladi. Ko‘p etnikli davlatlarda madaniy siyosatning shakllanishida o‘zaro madaniy muloqotning kengayishi muhim ahamiyatga ega. Bu xalqlarning bir-birini tushunishga imkon yaratadi. Bunda tarixiy-etnografik muzeylarning ro‘li katta. XX asr oxirida falsafiy-madaniy paradigmaning joriy etilishi tarixiy – etnografik muzeylar faolyatida jiddiy o‘zgarishlarga olib keldi. Madaniy-falsafiy paradigmalarda ijtimoiy – gumanitar bilimning yangi turini tarqatishga asoslangan. Bunda tarixiy etnografik muzeylar o‘ziga xos ta‘lim-tarbiyaning maktab vazifasini o‘taydi. Ta‘lim-tarbiyaning mazmuni esa muzey kommunikatsiyasi jarayonida amalga oshiriladi. Jamiyatda va madaniy soxada bo‘dayotgan keskin

Muzeylar tarixiy yodgorliklarni asrovchi, saqlovchi, o'rganuvchi va xalqqa namoyish qiluvchi muassasadir. Muzeylar kishilarning o'zlari uchun qadri va yodgorlik bo'lib qoladigan buyumlarni to'plab, ularni kelgusi avlodlarga qoldirish ehtiyoji natijasida paydo bo'ldi. Muzeylarning turlari juda ko'p. Tarixga, adabiyot va san'atga, texnikaga, tibbiyotga, hayvonot olamiga, harbiy qurol-yarog' kabilarga oid muzeylar mavjuddir. O'zbekistondagi yirik muzeylarda M.ka doyr ilmiy tadqiqot ishlari olib boriladi. Ayniqsa, "Muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998-yil 12-yanvardagi farmoni M. sohasida burilish yasadi. Unga ko'ra, mamlakat Madaniyat ishlari vazirligi, boshqa vazirlik va idoralarga tegishli barcha turdagi mavjud muzeylar faoliyatini muvofiklashtirish, qo'llabquvvatlash va ularga zarur ilmiy-uslubiy yordam ko'rsatishni ta'minlash maqsadida vazirlik qoshida muzeylarni qullab-quvvatlash respublika "O'zbekmuzey" jam-g'armasi tashkil etildi. Uning faoliyatining asosiy yo'nalishlari qatorida M.da umumiy siyosatni amalga oshirishni ta'minlash, M. sohasida xalqaro aloqalarni, o'zaro foydali hamkorlikni rivojlantirish, O'zbekiston va xorijda keng ko'rgazma faoliyati orqali mamlakatning boy tarixi, bugungi yutuqlarini dunyo jamoatchiligiga tanitish, muzeylarda saqlanayotgan noyob eksponatlarni jahon miqyosida targ'ib etish; M.ka zamonaviy texnika vositalarini tatbiq etish, ulardan samarali foydalanishga oid dasturlar ishlab chiqarish va ularni amalga oshirishga ko'maklashish belgilandi. M. sohasiga oid ilmiy-amaliy, ma'naviy-ma'rifiy, rangli "Moziydan sado" jurnali nashr etiladi. Muzeylar dastlab ibodatxonalarda tashkil etilgan. Yevropada ko'plab muzeylarning tashkil etilishi XIV–XVII asrlarga to'g'ri keladi. Jahonning mashhur muzeylari AQSH, Italiya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Rossiya Federatsiyasi jahonning mashhur muzeylari joylashgan mamlakatlar hisoblanadi. Yurtimizda ham muzeyshunoslik sohasi katta tarixiy yo'lni bosib o'tgan. Bu yo'lda katta talofatlarni, ulkan sinovlarni va rivojlanishni boshdan kechirgan. Tarixdan ma'lumki X asrdagi Buxoro va Sheroz amirliklar kutubxonalarida insoniyat yaratgan hamma nodir kitoblar bo'lgan. Xorazmshohlar davridagi to'plangan nodir moddiy-ma'naviy boyliklar mug'ullar bosqinida yo'qotildi, kutubxonalar yondirildi. Natijada hayot 100 yillar orqaga chekindi. Oradan 150 yil o'tgach, ayniqsa Amir Temur davrida fan va madaniyat qayta kurtaklay boshladi. Amir Temur musulmon dunyosining muqaddas kitobi bo'lmish «Usmon qur'oni» ning asl nusxasini Samarqandga keltiradi. Temur va Temuriylar kutubxonasi dunyoga mashxur edi. Buxoro, Xiva, Qo'qon xonliklarida ham nodir qo'lyozmalar kolleksiyasini to'plab saroy va shaxsiy kutubxonalar barpo etish odat bo'lgan. Toshkentda Jurabekning, Andijonda Dukchi Eshon shaxsiy kutubxonalar mashxur edi. Muzeylar faoliyatini muvofiqlashtirish, ilmiy - uslubiy yordam ko'rsatish, moddiy jihatdan qo'llabquvvatlash maqsadida 1998-yilda «O'zbekmuzey» Respublika jam-g'armasi tuzildi. Aholining muzeyshunoslik madaniyatini oshirishga ko'maklashuvchi «Moziydan sado» jurnali ta'sis etildi va u 1999-yildan boshlab o'zbek, rus va ingliz tillarida nashr etila boshlandi. Yoshlar ma'naviyatida Muzeylarning ahamiyati hisobga olinib 2014-yil Vazirlar Mahkamasining qarori bilan haftaning seshanba va juma kunlari bolalar va ularning ota-onalariga bepul xizmat ko'rsatish, har yili 2–8 sentabr kunlari «Muzeylar haftaligi»ni tashkil etish belgilandi. Hozirgi kunda respublikamizda O'zbekiston tarixi davlat muzeyi, Temuriylar tarixi davlat muzeyi, O'zbekiston san'at muzeyi kabi mashhur muzeylar faoliyat yuritmoqda. O'zbekistonning o'tmish tarixini ko'z-ko'z qilib turadigan Temuriylar tarixi davlat muzeyi 1996-yilda bunyod etilgan. Balandligi 31 metr bo'lgan muzey binosi uch qavatlidir. Muzey ko'rgazma zalining markazida devorga ajoyib tasviriy san'at asari ishlangan. Unga «Buyuk Sohibqiron – buyuk bunyodkor» deb nom berilgan. «Yuksalish» qismida buyuk bobomiz hayotida doimo amal qilgan «Rosti-rusti», ya'ni «Tog'rilik najotdir» degan shiori oltin harflar bilan yozib qo'yilgan. «Faxrlanish» qismida esa Amir Temur va temuriylar davri merosining avloddan avlodga o'tib kelayotganligi g'oyasi tasvirlangan. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki millatimizning o'zligini anglashda milliy, tarixiy qadriyatlarimizni tiklashda muzeylar alohida o'rin tutadi. Muzeylar tarixiy yodgorliklar maskani, adabiyot, san'at, urf – odatlari, hayot obrazlarimizning moddiy va maishiy jihatdan bir ko'rinishi, ko'zgusi, tasviri. Muzeylar orqali o'tmishni, tarixni ko'rish, eslash, sezish, o'rganish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi paytda etnografik tadqiqotlar jamiyat hayotining turli soxalarida juda muxim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etib bormoqda. Etnolog olimlarning bilimi va maslaxatlaridan siyosiy-iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni xal etishda keng foydalanilmoqda. Fan yutuqlari kommunikatsiya tizimida, xalqaro savdoda, diplomatiya va boshqa soxalarda samarali qo'llanilmoqda. Keyingi yillarda etnografiyaning boshqa yondosh fanlar bilan doimiy aloqalari samarasi sifatida etnopsixologiya, etnolingvistika, etnodemografiya, etnomadaniyat, etnopedagogika, etnofolkloristika, etnozologiya, etnobotanika kabi yangi yunalishlar paydo bo'ldi. Shu kabi dalillarga tayanib, aytish mumkinki, etnografiya bugungi kunga kelib, o'zining yangi rivojlanish bosqichiga ko'tarildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: O'zbekistan, 1017. - 488 b.
2. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.- T.:O'zbekiston, 2017.-1046.
3. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratok O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - T.: O'zbekiston, 2016. - 56 b.
4. Xudoyberdiyev, M. (2021). "Manzara rangtasvirini" o 'qitishda talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning usullari. Журнал музыки и искусства, 2(2).
5. Xudoyberdiyev, M. (2021). Umumiy o 'rta ta'lim tizimida tasviriy san'at o 'quv fanini o 'qitishning ahamiyati. Физико-технологического образование, (5).
6. Жабборов, А. Ж., & Пардаев, Б. А. (2020). Обучение в рамках технологического и трудового образования. Научное знание современности, (1), 19-22.